

Лідія Чижевська
аспірантка кафедри ландшафтної архітектури,
Київський національний університет будівництва та архітектури, Київ
e-mail: lydiachyzhevaska@gmail.com
orcid: 0000-0002-5206-3666

ТИПИ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ АГРОРЕКРЕАЦІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ ТА ПРИЙОМИ АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЇХ РЕКРЕАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА

© Чижевська Л., 2020

<https://doi.org/10.23939/sa2020.02.229>

У статті висвітлюються питання типології сільських поселень агорекреаційного спрямування та основних прийомів їх архітектурно-планувальної організації.

В результаті проведених досліджень та узагальнень запроєктовано типи поселень з туристично-рекреаційними функціями: “курортні селища” – центри об’єднаних територіальних громад з функціями природно-лікувальними ресурсами та закладами довготривалого відпочинку і лікування в якості містобудівної основи; “рекреаційні села” – поселення, основною функцією є забезпечення довготривалого відпочинку населення; “агорекреаційні села” – поселення, які поєднують функції виробництва агропромислової продукції і забезпечення різнострокового відпочинку рекреантів; “туристичні поселення” – села, які в силу природних та імміграційних процесів залишилися без населення і на сьогодні використовуються для розміщення туристів; “туристичний притулок” – окремі житлові групи, які використовуються для нетривалого перебування і вирізняються мінімальними рівнями комфорту.

Запропоновано прийоми архітектурно-планувальної організації сільських поселень класифікувати у відповідності типів поселень з агорекреаційними функціями, базуючись на застосуванні принципу неперервності та органічного поєднання планувальних структур курортно-рекреаційних об’єктів та комплексів, житлово-рекреаційних об’єктів з одного боку, та інших структурних елементів населених пунктів – з іншого. До конкретних прийомів віднесено: екстраполяція (розвиток з подовженням) планувальної структури забудови поселень в бік основних ландшафтних принад місцевості, утворення нових вулиць на територіях, як називають, городних доріжків, формування окремих громадських просторів в якості підцентрів обслуговування, набережних та прогулянкових еспланад.

Ключові слова: курортні селища, рекреаційні селища та поселення, агорекреаційні села, туристичні поселення, еко-готелі.

Постановка проблеми

В межах цілісного адміністративно-територіального утворення – об’єднаної територіальної громади реалізується концептуальний підхід з формування просторово-планувальної структури як інтегрованого еколого-містобудівного об’єкту, якому притаманні чіткі територіальні обмеження, внутрішній розвиток та зовнішні зв’язки в структурі просторового планування регіонів чи країни в цілому.

– Окремі поселення, що входять до складу громад, за особливостями їх планувальної організації та розташування атракційних об’єктів, підпадають під ознаки типології.

– До “класифікації” відносяться “кількісні сукупності” (класи), які відображають стадії або динаміку розвитку будь-яких містобудівних, в тому числі рекреаційних утворень, та їхні ієрархічні порядки. До “типології” віднесено фіксування сукупності (типів), які стійко відрізняються за “якісними ознаками” (Алаев Э. В., 1981, с. 350).

– Критеріями поділу поселень на типи є їх: місце розташування в системі розселення; переважачий профіль містоутворюючої бази; планувальна структура.

– Омшанська Анна Георгіївна в своєму дисертаційному дослідженні “Науково-методичні засади формування житлово-рекреаційних комплексів в приморських населених пунктах” за критерієм формування “житлово-рекреаційних утворень”, як нових структурних елементів “виділяє, зокрема, сільські групи поселень: “курортні селища”, “рекреаційні селища” (селища для відпочинку), “дачні”, та “садівничі селища”, “котеджні селища” та агрорекреаційні села” (*Основи методології та організації наукових досліджень*, 2010, с. 352).

– Розділяючи в цілому типологію, що наведена Омшанською А. Г., але базуючись на проведених дослідженнях та на аналізі установлені практики і сучасному адміністративно-територіальному устрої, в якості самостійних сільських поселень можуть розглядатися тільки “курортні селища”, “рекреаційні селища” та “агрорекреаційні села”.

– При цьому містобудівні утворення дачних та садівницьких товариств за межами поселень розглядаються як елементи просторово-планувальної організації об’єднаних територіальних громад, або сільських адміністративних районів, як правило, в приміських зонах великих міст. В свою чергу, “котеджні селища” (містечка, квартали) можуть бути тільки структурними елементами існуючих сільських поселень через те, що постійне проживання можливе в Україні тільки в межах населених пунктів – існуючих чи новоутворених. Проте, створення та узаконення нового населеного пункту настільки законодавчо ускладнено, що в плані реалізації рекреаційно-туристичних функцій, втрачає сенс.

– В результаті проведених досліджень та узагальнень, запропоновано наступні типи поселень з туристично-рекреаційними функціями:

– “курортні селища” – сільські населені пункти міського типу, як правило, центри місцевої системи розселення, на сьогодні – центри об’єднаних територіальних громад, провідною містобудівною основою розвитку яких є заклади довготривалого відпочинку, оздоровлення і лікування, створені на базі природно-лікувальних ресурсів. Основними структурними елементами планувальної організації такого поселення є курортно-рекреаційні об’єкти чи комплекси, як містоутворюючі, так і для розміщення рекреантів; житлові квартали для проживання постійного населення та житлово-рекреаційні квартали (комплекси) – для проживання постійного та тимчасового населення.

– Прикладами таких сільських поселень є: Сатанів в Хмельницькій, Кваси в Закарпатській та Гута в Івано-Франківській областях. Рекреаційні (селища чи поселення) – це поселення, основною функцією яких є забезпечення довготривалого відпочинку населення (рекреантів). Визначальними факторами формування планувальної структури таких поселень поряд із житловою забудовою для проживаючого населення, житлово-рекреаційні квартали (комплекси) – для постійного населення та рекреантів, а також спеціалізовані об’єкти для короткочасного та довготривалого перебування рекреантів у якості тимчасового населення. Прикладами таких поселень є: села Поляна з комплексом “Буковель” в Івано-Франківській області, Кирилівка з “Аквапарком” та пляжною зоною в Запорізькій області, а також Східниця з водолікувальними закладами та бюветами і скважинами мінеральних вод в Закарпатській області.

– “Агрорекреаційні села” – це сільські поселення, які поєднують функції виробництва агропромислової продукції, і забезпечення різнострокового відпочинку рекреантів. Проведене дисертаційне дослідження засвідчує, що ці типи сільських поселень потребують суттєвої диференціації, яка буде відповідати туристично-рекреаційним спеціалізаціям.

– Дуже значний масив поселень з виразними агрорекреаційними функціями складають поселення приміських зон великих міст і в, першу чергу, столиці. В таких поселеннях формуються різної величини котеджні масиви для постійного проживання, рекреаційні котеджні масиви для сезонного проживання в якості другого житла, а також садово-дачні масиви. Останні тільки долучаються до територій поселень в процесі формування нових меж через те, що за діючими (до недавня) нормативами садівницькі об'єднання можна розміщувати не ближче, ніж за 500 метрів від меж населених пунктів. Саме до таких поселень відносяться села: Зазим'я, Хотянівка і Рожни в Придесенні, Підгірці і Романьків на Обухівщині, Вишеньки і Проців на Бориспільщині в Київській області.

– В сільських поселеннях, в структурі забудови яких знаходяться видатні, або значні атракції, і в яких формуються туристичні дестинації, існують суттєві відмінності. Саме ці відмінності обумовлюють виділення окремих типів поселень, що по-суті, є “агрорекреаційними”, але зі своєю конкретикою і, особливо, в частині архітектурно-планувальної організації їх забудови. Окремий, досить масовий тип складають поселення в планувальній структурі яких ключовим елементом є туристичні атракції – значні пам'ятки архітектури, історії та культури, які вкупі з природними атракціями утворюють передумови для створення рекреаційно-туристичної дестинації. Серед досліджених та наведених в дисертаційному дослідженні об'єктів таким вимогам, зокрема, відповідають села: Підгірці та Свірж Львівської області, Великі Межиричі та Межирич Рівненської, Меджибіж та Сутківці Хмельницької, Суботів Черкаської, Верхівня Житомирської, Пархомівка Київської та багато інших.

– Особливим видом сформованої за всіма ознаками туристичної дестинації є поселення зі значними культовими об'єктами, наприклад, Духовний Центр Зарваницької Божої Матері, що знаходиться на околиці села Зарваниця, поблизу міста Тербовля Тернопільської області. Особливість полягає в тому, що практично всі організаційні процеси забезпечує дуже добре організоване та структуроване керівництво місцевого релігійного закладу. Разом з тим, якихось особливостей чи відмінностей в плані архітектурно-планувальної організації від сільських поселень з видатними атракціями іншого виду не виникає. Як приклад, що доповнюють цей тип агрорекреаційних поселень з духовними центрами, слід назвати село Унів, поблизу міста Перемишляни у Львівській області, село Межигір'я поблизу Лубен в Полтавській області та ряд інших.

– До суто туристичних поселень відносяться ті села, які в силу природних чи іміграційних процесів, залишились без населення (зовсім або майже зовсім), вони в цей час використовуються для розміщення туристів (рекреантів), які прибувають, щоб зайнятися рибалкою, мисливством чи збором грибів та ягід. Переважно за характером використання збережених садиб, як і в цілому, такий населений пункт, можна класифікувати, як туристичний притулок. Такі об'єкти у відповідності до Посібника “Типологія об'єктів ландшафтної та туристично-рекреаційної архітектури”, підготовленого кафедрою ландшафтної архітектури КНУБА (Тімохін В. О., 2008, с. 629), використовуються для нетривалого перебування туристів і вирізняються мінімальним рівнем комфорту.

– Прикладом цього можуть слугувати села (Кукушкіне та Шакутівщина) в Березівській громаді поблизу Глухова Сумської області, а також село Дзембраня у Верховинському районі Івано-Франківської області.

– Своєрідна роль може бути відведена музейним об'єктам під відкритим небом – поселенням-скансенам, як біля села Крилас, поблизу Галича Івано-Франківської області, а також окремим меморіальним музефікованим утворенням, як наприклад, музей-садиба Панька Куліша “Матрунин Хутір” поблизу Борзни, що на Чернігівщині. На сьогодні ці об'єкти використовуються лише як експозиційні, для проведення екскурсій. Складніший і змістовніший варіант-використання для проживання або участі туристів в різного роду етнографічних заходах та обрядах. Такий скансен за типологією кафедри ландшафтної архітектури КНУБА, слід визначити як еко-готель (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація громад та види поселень туристично-рекреаційного спрямування

– Прийоми архітектурно-планувальної організації сільських поселень, що складають відповідні об'єднані територіальні громади, класифікуються у відповідності до типів поселень з агрорекреаційними функціями, базуючись на застосуванні принципу неперервності та органічного поєднання планувальних структур курортно-рекреаційних об'єктів та комплексів, житлово-рекреаційних об'єктів з одного боку, та інших структурних елементів населених пунктів – з іншого.

– Курортні та рекреаційні селища на території яких знаходяться заклади довготривалого відпочинку, оздоровлення і лікування, доцільно розвивати із застосуванням поєднання наступних планувальних прийомів. Перше – здійснення забудови з розташування житлової забудови для довготривалого проживання рекреантів на незабудованих до цього земельних ділянках, що ущільнюють існуючу забудову, яка історично склалась, в будь-якій частині поселення, але в першу чергу, з тяжінням до місць наближених до ландшафтних принад місцевості. Друге – максимально можлива концентрація об'єктів обслуговування в центральній частині, формування еспланадної “стометрівки” як головного комунікативного простору. Такий комунікативний простір може бути організовано як односторонньо забудований простір у вигляді набережної або зорієнтованої на парк. Так і двосторонньої забудови з періодичними відкриттями в бік головних ландшафтних принад місцевості. Приклади: структурні елементи забудови агрорекреаційних сіл Баловне Миколаївської та Калагарівка Тернопільської областей, а також селища Коблево Миколаївської області (рис. 2).

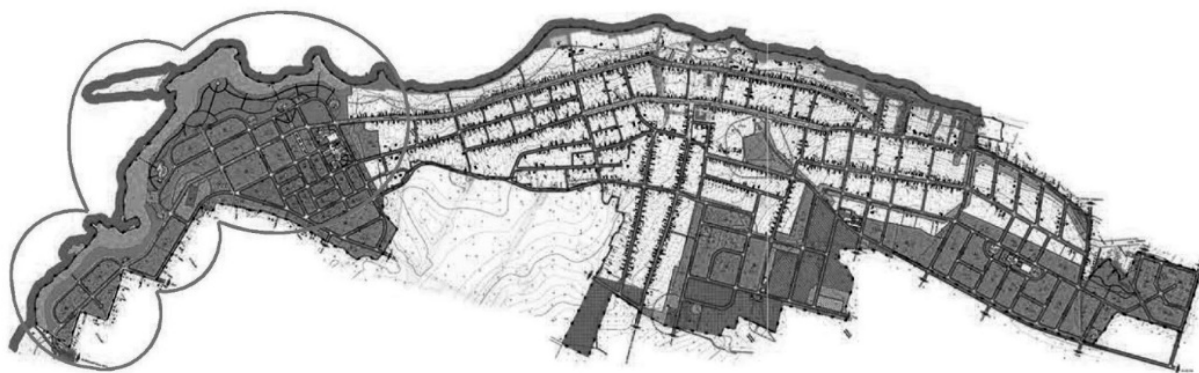

Рис. 2. Формування прогуляркової еспланади з односторонньою забудовою в бік ріки, водойми, лісового ландшафту у с. Баловне Миколаївської області

– Агрорекреаційні села, що розвиваються в приміських зонах великих міст, стають ареною забудов рекреаційних котеджних масивів або включення в межі садово-дачних товариств. Основні прийоми розміщення таких масивів наступні. Екстраполяція (розвиток з поширенням) планувальної структури забудови села в бік основної ландшафтної принади – ріки або лісу. Це відбувається за рахунок освоєння новою забудовою територій, прилеглих до існуючого села з виходом на прибережні (прирічкові) території. Можливість цього забезпечується за рахунок високої вартості приміської землі та відповідно – об'єктів будівництва, яка дозволяє здійснювати інженерне облаштування цих територій, що були раніше непридатними для житлової забудови через можливість затоплення, підтоплення або ж через високий рівень ґрунтових вод. Таким чином, формуються значні масиви рекреаційної дачної та котеджної забудови, що суттєво змінює соціально-економічну ситуацію в конкретному поселенні (рис. 3).

Рис. 3. Формування забудови приміських агрорекреаційних поселень шляхом утворення об'єднаних комунікаційних просторів

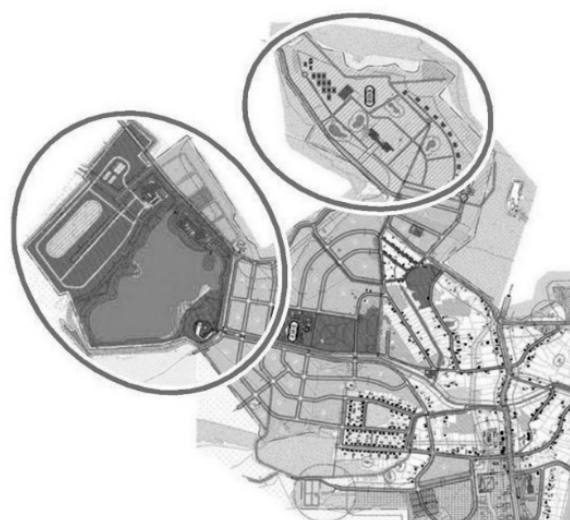

Рис. 4. Включення в межі поселення територій, наближених до ріки (водойми), заліснених ландшафтів

– Прийом утворення нової вулиці з односторонньою забудовою застосовується на територіях, як називають, городних доріжків. В місцях наближених до річок ці городні доріжки, як правило, багато років не оброблялись через ризик затоплення посадок чи посівів. В умовах приміської зони

ці землі продаються і використовуються з метою будівництва рекреаційного приміського житла. В сільських поселеннях, що є об'єктами рекреаційно-туристичної діяльності в різних регіонах країни, ці землі можуть використовуватись для спорудження гостьових будинків. Окрема вулиця забезпечує добре зонування селянських садиб від території гостьових будинків. Характер облаштування, господарського освоєння та благоустрою має бути принципово відмінним. Єдина інженерна вимога – робити підсіпку власне під гостьовий будиночок, щоб запобігти руйнуванню будови під час весняних паводків. Приклади реалізації цього прийому – забудова сіл Княжичі, Жорнівка та Бобровиця Києво-Святошинського району, сіл Зазим'я та Рожни Броварського району та Нижня Дубечня Обухівського району Київської області (рис. 4).

– У випадках, коли агрорекреаційне село знаходиться на певній відстані від водойми чи річки, то рекреаційна забудова в ньому формується з максимальним наближенням до цього основного ландшафтного елементу місцевості. В такому випадку планувальне рішення має об'єднувати існуючий населений пункт з територіями рекреаційної забудови, включно з територіями між ними. Ці території розглядаються як природна зелена зона, яка має слугувати своєрідним буфером між історично складеною сільською забудовою і новими рекреаційними котеджами або садовими чи дачними будинками. У всіх випадках, принципово важливим є створення єдиної дорожньо-вуличної мережі як каркасу планувальної структури агрорекреаційного поселення. Характерний в цьому відношенні приклад прослідковується в генеральному плані села Хотянівка Вишгородського району Київської області. У випадках, коли така забудова (рекреаційні котеджні чи садово-дачні будинки) має значні обсяги, то в складі таких масивів формується окремі громадські простори з об'єктами обслуговування, які в масштабах поселення розглядаються в якості підцентрів обслуговування. Територіально такі підцентри мають формувати повноцінні громадські простори: набережні чи прогулянкові еспланади. Це суттєво збагачує рекреаційний простір і притаманно, в першу чергу, приміським, прирічковим чи приморським рекреаційним територіям. В якості прикладів можуть бути проекти генеральних планів зовсім різних сіл – Вишеньки Бориспільського району та Білогородка Києво-Святошинського району Київської області. Зокрема, переважний прийом формування комунікативного простору – острівний. В таких випадках в місцях наближених до ландшафтних принад місцевості облаштовуються громадські комунікативні простори, куди сходяться декілька вулиць або пішохідних напрямків.

– Розташування об'єктів обслуговування в складі масивів рекреаційної забудови є частиною інвестиційного проекту, але нижній поріг рівня обслуговування обумовлюється діючими нормативами.

– В поселеннях, де значний рівень рекреаційного навантаження, можливе застосування наступного прийому архітектурно-планувальної організації забудови. В приміській зоні велика частина окремих різновеликих утворень рекреаційної забудови житловими котеджними або садівницькими будівлями концентрується на територіях, що примикають до важливих міжміських автомагістралей. Їх розміщення зумовлюється наступними перевагами: вдала локальна ситуація, пов'язана з наявністю невеликої водойми чи підвищеного фрагменту рельєфу; зручний під'їзд від автомагістралі; достатня відстань з позицій шумозахисту з автомагістралі або облаштування цієї автомагістралі спеціальними шумозахисними спорудами. Такий тип забудови має гроноподібний вигляд, де окремі ядра-підцентри забудови ніби нанизані на планувальну вісь, що матеріалізована у вигляді траси автомагістралі. Характерним прикладом у цьому відношенні є приміська забудова в селі Підгірці Обухівського району Київської області.

– Подібним за принциповим підходом вибіркової концентрації окремих масивів забудови, але іншим за змістом, є прийом забудови, застосований до формування забудови агрорекреаційних

поселень, де забудова групується вздовж і поблизу головної ландшафтної принади – річки з затоками та пов'язаних з ними малих водойм, наприклад, в селі Нові Дмитровичі Обухівського району, що на Київщині. Відстань до автомагістралі, що пов'язує це поселення зі столицею, має другорядне значення. Забудова носить також гронаподібний характер, але своєрідними вісями тяжіння тут виступає не автомагістраль, а акваторія.

– Можлива версія поєднання двох планувальних осей, до яких примикають окремі групи рекреаційних котеджів, як, наприклад, при забудові села Микуличини Яремчанського району, що на Івано-Франківщині. Це територія, де розташовується рекреаційна котеджна забудова для проживання на різні терміни рекреантів, що приїжджають на курорт Буковель. Котеджні групи, які складаються з житлових будинків та мініготелів, формуються вздовж річки Латориця та одночасно автодороги Івано-Франківськ–Яремче. Тут також забудовуються земельні ділянки, що до цього не мали господарчого освоєння. Специфіка гірської місцевості полягає в тому, що перебуваючи в об'єктах рекреаційної забудови обмежений термін, рекреанти сприймають постійний і досить рівномірний шум ріки, як один зі складових елементів відпочинкової релаксації. В цій ситуації шум, що періодично доноситься від автодороги, в якості проблеми не сприймається. Таким чином, рекреаційна забудова тиснеться до автодороги, переходить її, і займає всі, бодай найможливіші для забудови майданчики в геологічному та нормативному плані. Об'єкти обслуговування (підприємства торгівлі та харчування) розміщуються так часто, як дозволяють умови дорожнього руху по автодорозі та присутність майданчиків вздовж них для зупинок, а також для розміщення автомобілів для відвідувачів.

– Побудова комунікативних просторів носить переважно лінійний характер з односторонньою громадською забудовою та облаштуванням благоустроєного ландшафту по одній стороні вулиці-дороги або ж двосторонньою громадською забудовою та благоустроєного ландшафту з двох сторін вулиці-дороги, що виступає своєрідною планувальною віссю для конкретного структурного елемента забудови агрорекреаційного поселення в цілому.

– Розуміння особливості типів сільських поселень з агрорекреаційними функціями та опрацювання прийомів їх архітектурно-планувальної організації має важливе практичне значення для розуміння процесів поетапного і послідовного формування повноцінного простору сільського туризму і рекреації.

Бібліографія

Алаев Э. В. 1981. *Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь*. М. : Мысль. С. 350.

Основи методології та організації наукових досліджень. 2010: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. К. : Центр учбової літератури. С. 352.

Тімохін В. О. 2008. *Архітектура міського розвитку. 7 книг з теорії містобудування*. К. : КНУБА. С. 629.

References

Alaev E. V. 1981. *Socy`al`no-ekonomy`cheskaya geografy`ya. Ponyaty`jno-termu`nolog`y`chesky`j slovar`*. M. : Mysl`. S. 350.

Osnovy` metodologiyi ta organizaciyi naukovy`x doslidzhen`. 2010. Navch. posib. dlya studentiv, kursantiv, aspirantiv i ad'yuntiv /za red. A.Ye. Konvers`kogo. K. : Centr uchbovoyi literatury`. S. 352.

Timoxin V. O. 2008. *Arxitektura mis`kogo rozvy`tku. 7 kny`g z teoriyi mistobuduvannya*. K. : KNUBA. S. 629.

Lydia Chyzhevska*Postgraduate the Department of Landscape Architecture,
Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv*

e-mail: lydiachyzhevska@gmail.com

orcid: 0000-0002-5206-3666

TYPES OF RURAL SETTLEMENTS WITH AGRICULTURAL DIRECTION AND METHODS OF THE ARCHITECTURAL AND PLANNING ORGANIZATION OF THEIR RECREATION ENVIRONMENT

© Chyzhevska L., 2020

The article clarifies the typology issues of rural settlements with agri-recreational directions and the basic methods of their architectural and planning organization.

As a result of the researches and generalizations the types of settlements with tourist and recreational functions were designed: “resort settlements” are the centers of amalgamated territorial communities with available natural healing resources and long-term recreation and treatment facilities as urban development basis; “recreational villages” are settlements, the main function is to ensure long-term rest of the population; “agrirecreational villages” – settlements that combine the functions of production of agriindustrial products and provision of recreation; “tourist settlements” – villages which, due to natural and immigration processes, have been left without population and are currently used for tourist accommodation; “tourist shelter” – separate residential groups that are used for short stays and have a minimum level of comfort.

This proposed to classify the methods of architectural and planning organization of rural settlements according to the types of settlements with agro-recreational functions, based on the application of the principle of continuity and organic combination of planning structures of resort and recreational objects and complexes, residential and recreational objects on the one hand, and other structures. Specific techniques include: extrapolation (development with extension) of the planning structure of settlement development towards major landscapes, the formation of new streets in the territories, so-called garden paths, the formation of separate public spaces as service centers, embankments and promenades.

Key words: resort settlements, recreational settlements and settlements, agro-recreational villages, tourist settlements, eco-hotels.